

ELŻBIETA BUCHCIC¹

Zakład Zoologii i Dydaktyki Biologii, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Edukacja przyrodnicza elementem procesu wychowania

Słowa kluczowe: proces wychowania, edukacja przyrodnicza, świadomość ekologiczna, postawy, kultura ekologiczna

Key words: upbringing, Natural Sciences, environmental education, ecological awareness, attitudes, ecological culture

SUMMARY

Natural Science Education as an element of upbringing

Upbringing plays an important role in everyone's life, therefore, the priority of actions undertaken should not only be associated with the educational aspect but also the upbringing aspect. This is due to the rapid development of our civilization, which makes it necessary to engage in constant decision-making and have the ability to distinguish positive and negative values. The aim of the prepared material is to show the important role of Natural Sciences in the educational process as an element of upbringing.

„Ani najlepszy program, ani doskonałe metody, ani długie doświadczenie nie zapewni sukcesu – liczy się nauczyciel, który jest budowniczym i rzeźbiarzem duszy młodego pokolenia – jest to trud chyba najcięższy z trudów życia”.

Zygmunt Klemensiewicz

---

¹ Adres: Zakład Zoologii i Dydaktyki Biologii; Instytut Biologii; Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach; ul. Świętokrzyska 15, 25-406 Kielce. Adres e-mail: ebuchcic2@wp.pl.

Wstęp

Pogarszający się stan środowiska przyrodniczego przejawia się postępującym kryzysem ekologicznym i stwarza poczucie zagrożenia. Aby skutecznie przeciwdziałać procesowi degradacji, należy przygotować się do rozwiązania tych problemów. Dlatego warto pamiętać, że edukacja kształtuje świadomość i etykę, wartości i postawy, umiejętności i zachowania potrzebne do wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju. W związku z powyższym, edukacja środowiskowa powinna polegać na integracji wszystkich elementów nauczania i budowie całościowego obrazu świata, a nie jedynie na wydzieleniu tematyki ekologicznej jako odrębnego elementu, czy bloku zagadnień. Zatem nauczanie – uczenie się powinno stanowić składową część działalności opiekuńczo – rozwojowo – wychowawczo – dydaktycznej rodziców, nauczycieli i wszystkich instytucji wpływających na przebieg i efekty procesu dydaktycznego.

Zadania i cele edukacji przyrodniczej

Przygotowanie jednostki w procesie wychowania do uczestnictwa i przekształcania rzeczywistości społecznej wymaga kształtowania prawidłowych postaw oraz przekazywania wzorów zachowań. Dla dziecka w młodszym wieku szkolnym bądź przedszkolaka obraz świata przyrody jest fragmentaryczny i nieuporządkowany, dlatego wymaga przewodnika, który pomoże mu w orientowaniu się i zdobywaniu pojęć przyrodniczych (Parlak 2007: 191). Zadania i cele edukacji ekologicznej wyznaczają kierunek pracy nauczyciela. A naczelnym celem wychowania jest kształtowanie osobowości. Odpowiednie wychowanie ma wpływ na funkcjonowanie jednostki w środowisku, tym samym na jego rzecz (Strumińska-Doktor 2007: 123).

Każdy człowiek powinien posiadać zasób wiedzy, zainteresowań, ukształtowanych postaw wobec otaczającego świata, w związku z czym w nauczaniu przyrody głównym celem jest kształcenie zdolności po-

znawczych uczniów, zaspokajanie ich potrzeb, zapoznanie ze środowiskiem i budzenie wrażliwości wobec niego (Budniak 2009: 52).

Dlatego kształtowanie świadomości środowiskowej należy rozpocząć jak najwcześniej, wówczas wychowanie przyrodnicze przyniesie pożądane rezultaty, wykształcą się pozytywne postawy wobec środowiska (Paśko 2003: 23). Wcześnie nabyte przez najmłodszych doświadczenia mają istotny wpływ na późniejszy stosunek do ochrony środowiska. Edukacja przyrodnicza pozwala dziecku poznać najbliższe otoczenie, w trakcie obserwacji, doświadczeń i eksperymentów jest ono w stanie zrozumieć środowisko, w którym żyje człowiek (Więckowski 1993: 150).

Jednym z celów edukacji ekologicznej jest wzbogacanie wiedzy na temat funkcjonowania środowiska przyrodniczego oraz zagrożeń stwarzanych przez działalność człowieka. W związku z tym ważną ideą jest rozwijanie wrażliwości emocjonalnej, aby wyzwolić chęć działania na rzecz ochrony środowiska. Edukacja ekologiczna jest elementem wychowania, pozytywny i odpowiedzialny stosunek do przyrody powinien stać się trwałym składnikiem systemu wartości, kształtujących moralność człowieka (Strumińska-Doktor 2007: 123).

Aby edukacja ekologiczna realizowana była właściwie w procesie wychowania, niezbędna jest osoba odpowiedzialna za cały proces. W nauczaniu taką rolę pełni wychowawca, nauczyciel, który dobrze zna zainteresowania i potrzeby swoich uczniów, który tak poprowadzi proces wychowania, że rozbudzi zainteresowania i nada właściwy kierunek ich rozwoju. Edukacja ekologiczna kształtuje cechy osobowościowe wychowanka, nawyki i poglądy (Parczewska 2009: 12).

Zadanie osoby przewodzącej w wychowaniu polega na wdrażaniu dziecka w poznawanie najbliższego otoczenia, roślin, zwierząt oraz budzeniu w nim poczucia radości, rozwijania zainteresowań, chęci do pozyskania jak największej wiedzy o otaczającej przyrodzie oraz kreowaniu właściwego stosunku wobec niej. Przyroda jest dla człowieka podstawą wyżywienia, źródłem wiedzy i radości (Web-04).

Dzieci powinny mieć okazję obserwować rośliny i zwierzęta, troskliwie się nimi opiekować. Wówczas wytworzy się u nich pozytywny

stosunek do środowiska. Należy przyzwyczaić je do bycia uważnym obserwatorem otaczającej rzeczywistości pełnej zwierząt, roślin, zachodzących zjawisk oraz zależności między nimi (Janik 1988: 16).

Ważne jest, aby taką edukację rozpocząć jak najwcześniej, najmłodszy mają największą wrażliwość na otoczenie zewnętrzne, w tym przyrodę. We wczesnym okresie życia dziecko zyskuje bogaty zasób przeżyć i doświadczeń, że może z nich czerpać w późniejszym czasie. Rozwija się wówczas wiedza jego zdolności i stosunek do świata (Budniak 2009: 53).

Ciekawość, jaką przejawia dziecko w kontakcie ze środowiskiem, daje nauczycielowi szeroką gamę możliwości zróżnicowania zajęć o charakterze ekologicznym. Najmłodszy są podatni na kształtowanie pozytywnych postaw wobec środowiska, wówczas można rozwinąć w nich miłość i zaangażowanie w opiekowanie się przyrodą. Bezpośredni kontakt z przyrodą ułatwi im wytworzenie tych związków i uczuć.

W procesie kształcenia uczeń nabywa przekonania o pięknie krajobrazu, o tym, że należy je chronić. Młody człowiek zaczyna czuć się współodpowiedzialny za własne otoczenie, a ujmując omawiany problem szerzej - umacnia się jego przywiązanie do ojczyzny. Zajęcia przyrodnicze spełniają zatem ważne cele, kształtując miłość do dużej i małej ojczyzny. Jeśli dziecko wykazuje zainteresowanie fauną i florą oraz zjawiskami przyrody, to jednocześnie budzą się w nim silne i często trwałe uczucia do najbliższej rzeczywistości. Każdorazowe przeżycie wynikające z obcowania z przyrodą prowadzi również do rozwinięcia trwałego stosunku do ojczyzny.

Edukacja ekologiczna uczy właściwych zachowań w kontakcie z przyrodą, służy poznaniu problemów związanych z działalnością człowieka. Sprzyja temu również udział w pracach użytecznych takich jak: prace porządkowe, zakładanie ogrodu szkolnego czy też opieka nad roślinami w otoczeniu, grabienie liści itp. Kształtuje się w podopiecznym postawę prośrodowiskową i prospołeczną, wdraża się do czynnej opieki nad roślinami i zwierzętami (Parlak 2007: 193). W trakcie nauczania o środowisku wyposaża się ucznia w metody poznawania, badania, odkrywania, wyjaśniania zjawisk zachodzących w świecie,

a szczególnie odpowiednich zachowań, potrzebnych do poprawnych relacji z ludźmi oraz właściwego kontaktu z przyrodą. Wdrażanie dzieci do czynnego udziału w ochronie przyrody przyczyni się do wychowania pokoleń rozumiejących, że piękne krajobrazy, flora, fauna stanowią zasoby naturalne równie wartościowe, jak pokłady soli, czy węgla, a za utrzymanie tych zasobów odpowiedzialny jest człowiek.

Należy u dzieci kreować przekonanie, że stosunek do przyrody jest miarą kultury człowieka (Cichy 1978: 106). Koniecznym elementem współczesnej edukacji jest odpowiednie przygotowanie uczniów do podejmowania racjonalnych działań służących ochronie przyrody, poprawie stanu środowiska, dostrzegania zagrożeń cywilizacyjnych oraz rozwiązywania problemów stwarzanych w środowisku przez człowieka. Edukacja środowiskowa stanowi jedno z globalnych wyzwań ludzkości (Buchcic 2007: 167).

Metody stosowane w procesie wychowania

Proces wychowania odgrywa ogromną rolę w życiu każdego człowieka. Już od najmłodszych lat wychowawcy wszczepiają swoim pociechom normy i zasady postępowania, według których będą lub nie, szły przez dalsze życie. Rodzice otaczają je opieką, wspierają ich rozwój biologiczny, emocjonalny, intelektualny, a także społeczny, czyli wychowują w pełnym znaczeniu tego słowa. To, w jaki sposób opiekun postępuje z własnym dzieckiem i jakie metody w toku wychowania zastosuje, w głównej mierze zależy od niego samego. System wychowania wybrany przez każdego rodzica ma jednak swoje uwarunkowania, będące następstwem zaczerpniętych z różnych źródeł informacji. Możliwości pozyskania takich wiadomości w obecnych czasach jest wiele.

Należy pamiętać, że „wychowanie to całość zamierzonych oddziaływań środowiska społecznego, przyrodniczego na jednostkę, trwające całe życie. Wychowanie przekazuje jednostkom dziedzictwo kulturowe, wzory zachowań i przygotowuje do uczestnictwa i przekształcenia rzeczywistości społecznej” (Web-01). Definicja ta zamieszczona jest

w ogólnodostępnym, najczęściej wykorzystywanym źródle informacji jakim jest obecnie Internet. Natomiast metoda wychowawcza „to każdy wyodrębniony sposób postępowania wychowawcy polegający na wywieraniu określonego wpływu na aktywność wychowanka, związany zawsze z dokonywaniem zmian w obrębie układu nagród i kar, w danej sytuacji wychowawczej” (Muszyński 1977: 309). Określa się ją również jako „systematycznie stosowane sposoby postępowania wychowawczego lub powtarzalne czynności zmierzające do urzeczywistnienia celów, jakie stawia sobie wychowawca” (Łobocki 2003: 189). Wśród nich powinny pojawiać się również cele dotyczące wychowania w zakresie prawidłowego funkcjonowania w środowisku. Można stwierdzić, że „wiek XXI przez wiele organizacji międzynarodowych jest nominowany wiekiem ekologii” (Cichy 2001: 28).

W związku z tym ważną kwestią staje się kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa oraz przeciwdziałanie nadmiernemu zanieczyszczaniu środowiska przyrodniczego. Zagadnienie to bardzo mocno zostało wyeksponowane w dokumentach Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”, w których czynniki społeczne, kulturowe, religijne i samorządowe zostały uznane za wiodące we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju (Górka et al. 2001: 10).

Wpływ rozwoju techniki, przemysłu, komunikacji oraz powstających budowli sprawił, iż przyroda została poważnie zagrożona. Naturalne korzystanie z jej dóbr z upływem czasu stało się ich masową eksploatacją. Niszczenie i zaśmiecanie swojego otoczenia odbywa się w zatrważającym tempie, choć powszechnie wiadomo, że oznacza to dla nas problem z prawidłową egzystencją na Ziemi. Uświadomienie sobie ścisłej zależności człowieka od przyrody pozwala zrozumieć ważność tych zagadnień. Wielu ludzi nie zdaje sobie w pełni sprawy z konsekwencji degradacji środowiska. Wynika to często z ich niewiedzy na ten temat, z braku poczucia współodpowiedzialności za jego stan, a także bezmyślnej ignorancji.

Obecnie priorytetem podejmowanych działań na rzecz środowiska powinien być aspekt nie tylko edukacyjny, ale również wychowawczy.

Ponieważ wychowanie musi uwzględniać zmianę warunków życia spowodowaną rozwojem cywilizacyjnym i wzrostem prestiżu nauki i techniki. Szybki rozwój niestety niesie ze sobą konieczność dokonywania ciągłego wyboru oraz umiejętność odróżniania pozytywnych i negatywnych wartości. Zdaniem Strumińskiej-Doktor „przyszły kształt społeczeństwa i stan środowiska zależy od sukcesów związanych z działaniami wpływającymi na wychowanie kolejnego pokolenia przez państwo, uczelnię, szkołę oraz społeczność lokalną, a przede wszystkim rodzinę” (Strumińska-Doktor 2008: 368).

Borzyszkowska również twierdzi, że potrzebna jest głęboka przemiana kulturowa, oparta na ekologicznym przestrzeganiu rzeczywistości. „Dokonać tego może edukacja poprzez ustawiczne kształtowanie właściwych systemów wartości, postaw i zachowań jednostek i grup ludzkich w stosunku do środowiska. Całe społeczeństwo musi zrozumieć konieczność promowania wartości ekologicznych, odpowiedzialnych za los własny i innych istot” (Borzyszkowska 1995: 248–249). Dlatego przed edukacją stoi trudne zadanie kształtowania świadomego stosunku do środowiska przyrodniczego, miłości i szacunku dla różnych form życia, właściwych, aktywnych postaw wobec przyrody i jej ochrony. Edukacja powinna również położyć nacisk na kształtowanie osobowości otwartej, autonomicznej, o nastawieniach twórczych i innowacyjnych. Warto a nawet należy edukację w tym zakresie rozpocząć od najmłodszych, ponieważ predyspozycje ukształtowane w wieku przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym odznaczają się wysokim stopniem trwałości. W związku z tym coraz bardziej wzmacniać się powinna nasza troska o jakość człowieka, o jego postawę, wyobraźnię, wrażliwość na otaczającą nas rzeczywistość.

Zdaniem Więckowskiego, podstawą edukacji ekologicznej jest rozwijanie tzw. „antycypacji skutków własnego działania” (Więckowski 1997: 67). Oznacza to, że dziecko powinno wykazywać zdolności do przewidywania skutków własnych zachowań w odniesieniu ich do otaczającej je przyrody.

Wychowanie dziecka to najważniejsze i najwdzięczniejsze zadanie każdego rodzica. Dlatego też ważne jest, aby każdy wychowawca posiadał wiedzę na ten temat, stale ją pogłębiał i udoskonalał, a także potrafił odpowiednio wykorzystać zdobyte wiadomości w praktyce. „Oddziaływania wychowawcze rodziców najczęściej uważa się za „amatorskie”, tzn. przyjmuje się, że nie są one oparte na wiedzy pedagogicznej, a tylko w pewnym stopniu na informacjach ogólnych. Jednak pewien zasób wiadomości o wychowaniu opiekunowie posiadają i zawsze posiadali. Wiedza, jaką otrzymują współcześni rodzice jest nadal tradycyjna, nabyta przez nich w procesie spontanicznej socjalizacji, a nie planowo. To wszystko, co zostało napisane na poruszany temat, odnosi się do kształtowania osobowości, ponieważ właśnie przez wychowanie się ją kształtuje. Wiele osób przypuszcza, że dzisiejsi opiekunowie są bardziej świadomi niż dawniej. Jest to spowodowane tym, że szerzej propaguje się wiedzę pedagogiczną” (Web-02). Można ją zdobyć z różnych źródeł, na przykład z książek, poradników rodzinnych, mediów (Internet, telewizja, radio, prasa), a przede wszystkim od rodziny i osób nam bliższych. „Na potrzebę zdobywania wiedzy i jej aktualizacji zwrócił uwagę K. Czajkowski, który w oparciu o przeprowadzone badania stwierdza: „nie będzie dobrym wychowawcą, kto nie czyta książek pedagogicznych, literatury pięknej, czasopism społeczno kulturalnych” (Web-03).

Wspomaganie rozwoju dziecka poprzez edukację środowiskową

Jeśli zamierzeniem wychowawców, nauczycieli jest harmonijny i wszechstronny rozwój dzieci, to należy świadomie zbliżać je do przyrody, co pomoże w odkrywaniu jej piękna i znaczenia. Kontakt z przyrodą sprawia, że ich odczucia i uczucia są szczerze, dość silne. Czynności poznawcze u młodszych są uwarunkowane przez uczucie, dlatego wszelkie przeżycia związane z przyrodą mogą prowadzić do intensywnego rozwoju umysłowego. Dziecko zaciekawione obserwacją dochodzi do pewnych konkluzji, w wyniku czego rodzą się nowe py-

tania, wówczas kształtuje się chęć zdobywania wiedzy, a także radość wynikająca z badań i z poznania (Prudel 1980: 230).

Dziecko, szukając odpowiedzi na nurtujące je pytania, pobudza proces myślenia. Kolejno uruchamiany jest proces odpowiadający za rozwój mowy. Dlatego poprzez obcowanie z przyrodą, zaznajamianie się z nieznanym dotychczas otoczeniem nabywa nowe umiejętności, między innymi doskonali mowę poprzez nowe słowa, jest pobudzane do rozmyślenia. Wzbogaca się zasób jego słownictwa, umie wypowiedzieć się zgodnie z tym, co zaobserwowało i co na dany temat sądzi, formułuje poprawnie spostrzeżenia. Poznawanie przyrody sprzyja rozwojowi uczuć wyższych. Podopieczny uczy się właściwych reakcji na kontakt z przyrodą, na jej piękno, umie odczuwać i nie wstydzi się swych uczuć wobec otoczenia, umie je nazywać.

Wrażliwość, delikatność i szczerłość dzieci sprawia, że same stają się „dociekaczami” w kontakcie ze środowiskiem, doszukują się praw rządzących w przyrodzie i spostrzegają otaczające ich piękno. Przeżycia, wszelkie doznania kształtują oraz wzbogacają osobowość uczniów (Prudel 1980: 17).

Obserwując przyrodę, dziecko dokonuje szeregu operacji umysłowych, takich jak: analiza, synteza, porównanie, poszukiwanie cech różniących i wspólnych, aż wreszcie dochodzi do uogólnienia, które jest podstawą tworzenia pojęć przyrodniczych o charakterze ogólniejszym. Ponadto odkrywa w sobie energię, zdolności twórcze, buduje swoją osobowość stosownie do wyobrażenia o otaczającym świecie (Budniak 2009: 55).

Zajęcia przyrodnicze sprzyjają również rozwojowi sprawności fizycznej. Dzieci, które często obcują z przyrodą, rozwinęły w sobie zamiłowanie do wędrówek, przez co wzmacniają swoją tężyznę fizyczną, uodparniają się, są sprawne i zręczne ruchowo.

Poznawanie przyrody sprzyja rozwojowi zdolności intelektualnych. Myślenie u najmłodszych jest w znacznym stopniu obrazkowe i silnie związane z konkretnym działaniem. Poprzez rozwijanie zdolności samodzielnego obserwowania procesów rozwija się zaintereso-

wania tymi procesami. Aktywność intelektualna dziecka współistnieje z praktycznym działaniem. Poznają zjawiska świata przyrody i techniki w procesie spostrzegania, przez obserwację (Prudel 1980: 20). Dzięki dociekliwości kształcą się takie cechy psychiczne jak: uwaga, myślenie, umiejętność analizy, syntezy i abstrahowania. Wyraźny jest rozwój fantazji i wyobraźni. U starszych dzieci obserwuje się stosunkowo wiele trwałych zainteresowań.

Obserwacje zachowań podopiecznych w różnych sytuacjach świadczą, że powracają one wciąż do jednorodnych tematów i problemów, tym samym poszerzając swoją wiedzę i orientację w danej dziedzinie. W procesie obserwacji wzrasta u dzieci sprawność funkcjonowania zmysłów – wzroku, słuchu, dotyku, węchu i smaku. Dlatego też powinny mieć możliwość oglądania, dotykania, obserwowania różnych obiektów (Prudel 1980: 21). Poprzez obcowanie ze środowiskiem wykształcają się wartości moralne i umiejętność odróżniania dobra od zła. Wykształcają się także załączki właściwych postaw i przekonań. Wzmacniają się pozytywne sposoby zachowania w stosunku do przyrody i rówieśników. Kontakt z przyrodą służy nie tylko wyposażeniu ucznia w szczegółowe wiadomości, lecz także przygotowanie go do samodzielnego rozpatrywania problemów, z którymi może spotkać się w życiu codziennym (Frątczak 1979: 23).

Prowadząc w placówkach oświatowych edukację środowiskową, a poniekąd i zdrowotną, umacnia się w uczniach pozytywne postawy wobec przyrody, a także wobec własnego zdrowia. Kształtowanie postaw prozdrowotnych u dzieci, młodzieży oraz dorosłych ma ścisły związek z edukacją środowiskową. Ważną kwestią jest również położenie nacisku na uświadomienie, że pojedyncze zachowania każdego człowieka mają wielkie znaczenie w utrzymaniu czystości całej gminy czy powiatu. Samorządy wspierające ekologiczne działania szkoły powinny być pomocne przy organizowaniu takich przedsięwzięć jak:

- prowadzenie programów innowacyjnych, autorskich, edukacyjnych np. gospodarka odpadami,

- organizowanie rozmaitych akcji i kampanii np. „Dzień Ziemi”, „Sprzątanie Świata”, „Światowy Dzień Ochrony Środowiska,”
- udostępnianie wszelkich materiałów na temat zagrożeń występujących na danym obszarze,
- udział pracowników Gminy w zajęciach szkolnych np. w plenerze,
- urządzenie zajęć terenowych i wycieczek edukacyjnych po cennych przyrodniczo terenach,
- wzbogacanie bibliotek szkolnych w czasopisma, broszury, książki o tematyce środowiskowej,
- dofinansowanie wyposażenia pracowni przyrodniczych,
- udział w olimpiadach wiedzy o ekologii,
- konkursy literackie, plastyczne, muzyczne, fotograficzne, związane z tematyką lokalną,
- współpraca w doskonaleniu nauczycieli z zakresu wiedzy o edukacji ekologicznej,
- informowanie na bieżąco o problemach środowiskowych poprzez media (prasę lokalną, rozgłośnie radiową).

Należy promować wartości przyrodnicze, historyczne, kulturowe regionu z wykorzystaniem różnych środków w postaci ulotek, folderów, plakatów informatorów. Wszyscy mieszkańcy, zarówno ci najmłodsi jak i najstarsi, powinni znać dobrze swoje przyrodnicze otoczenie, wiedzieć co muszą chronić i o co dbać. Dlatego tak ważnym celem jest wyposażenie ich w wiedzę niezbędną do rozwiązywania problemów środowiskowych. „Do tego celu warto i należy wykorzystać ogromny potencjał energii, chęci, zapał oraz pomysłowość dzieci i młodzieży szkolnej, która będzie lansowała swoją zdobytą wiedzę i postawy wśród dorosłych w swoim miejscu zamieszkania” (Buchcic, 2006: 167).

Ukształtowana świadomość ekologiczna społeczeństwa przejawiać się będzie w działaniach i trosce o otaczające ich środowisko. Mimo wielkiej roli szkoły, nie jest ona sama w stanie dotrzeć do społeczności lokalnej, dlatego zasadnym jest połączenie edukacji formalnej i nieformalnej oraz zaangażowanie władz samorządowych i wszystkich mieszkańców po to, by poznać dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze swojej

gminy, szanować je i chronić. Społeczeństwo powinno zrozumieć, że stan środowiska w ich miejscowości ma bezpośredni wpływ na jakość życia, a walory krajoznawcze są promocją regionu.

Funkcjonalność człowieka w świecie przyrody wymaga posiadania wiedzy z różnych dziedzin życia, bez której właściwe działania są niemożliwe. „Potrzebne zatem jest wyposażenie ludzi w system wiedzy o przyczynach i skutkach funkcjonowania przyrody, zależnościach pomiędzy nią a cywilizacją, system wartości i odpowiadające im normy społeczne, poczucie więzi ze światem istot żywych i nieożywionej części przyrody, gotowości jego obrony i ochrony. Powinno się ono wyrażać nie tylko w konkretnych poczynaniach technologicznych, ekonomicznych i społecznych, ale też w gotowości do ograniczeń i wyrzeczeń we własnym życiu” (Domka 2001: 8).

Uzupełnieniem proekologicznej edukacji formalnej jest prowadzona przez wiele instytucji działalność dotycząca tematyki ekologii i ochrony środowiska. Jako zinstytucjonalizowane formy przekazywania wiedzy i umiejętności służą one określonym grupom zawodowym lub społecznym w podnoszeniu kwalifikacji niezbędnych zarówno w życiu zawodowym i działalności społecznej, jak i dla potrzeb indywidualnych. Ich zadaniem jest między innymi zwiększanie trafności podejmowania decyzji na różnych szczeblach zarządzania środowiskiem, podnoszenie profesjonalizmu w działaniach pozarządowych organizacji ekologicznych, podnoszenie efektywności działalności dydaktycznej. Obecnie, bez wątplenia dzięki zasięgowi oddziaływania oraz powierzonym im zaufaniu społecznemu, gigantyczną rolę w kształtowaniu świadomości proekologicznej obywateli odgrywają publiczne media: prasa, radio, telewizja oraz coraz częściej Internet. Z roku na rok coraz ważniejsze staje się oddziaływanie mediów specjalistycznych. Coraz bogatszy staje się rynek pism ekologicznych: np. *Aura*, *Edukacja biologiczna środowiskowa*, *Ekoświat*, *Zielona Planeta*, *Kropla*, *Recykling*. Zdecydowanie szerszy jest zasięg oddziaływania codziennej prasy, która pisze jednak o ekologii okazjonalnie. Pretekstem są zwykle akcje, festyny, interwencje obywateli, protesty, różnego rodzaju „ekologiczne” dni oraz

oczywiście wydarzenia nagłe: awarie, katastrofy, do rzadkości jednak należą stałe bloki lub wątki tematyczne. Redakcje zwykle uznają te tematy jako poboczne, awaryjne, ponieważ często nie ma redaktora specjalizującego się w ekologii i ochronie środowiska. Pewien regres, jeśli chodzi o tematyczne programy pełniące funkcję edukacji ekologicznej, zaobserwować można również w przypadku radia i telewizji. Z anteny publicznego radia zniknęły emitowane niegdyś audycje ekoradia, zaś TVP zaprzestała produkcji, cieszącego się uznaniem i dużą publicznością, programu *Zielonym do góry*. Przyznać trzeba jednak, że pojawiają się pewne zwiastuny poprawy tej sytuacji, ponieważ otwarte na audycje ekologiczne są stosunkowo mało popularne telewizje kablowe, niestety gotowość ich wynika przede wszystkim z braku własnej oferty programowej. W przypadku mediów elektronicznych, zarówno publicznych jak i komercyjnych, dominują informacje okazjonalne, poświęcone Sprzątaniu Świata, dostrzegające Dzień Ziemi lub inne, uwzględniające lokalnie podejmowane działania proekologiczne. Tego typu aktywność mediów najczęściej inspirowana jest przez pozarządowe organizacje ekologiczne, które odgrywają istotną rolę w kształtowaniu opinii publicznej. Realizują one szereg działań z zakresu edukacji ekologicznej, m.in. prowadzą szkoły, organizują szkolenia, publikują, współpracują z mediami. Wypełniają kolejne sfery aktywności społeczeństwa obywatelskiego, poszerzając z roku na rok spektrum swoich działań. W ich przypadku ważniejsze niż forma organizacyjna prowadzonej działalności staje się poszerzanie grupy odbiorców, będących zarazem twórcami, rozwijanie innowacyjności przekazu, wybór odpowiednich form edukacji do zmieniających się z dnia na dzień metod komunikacji. Stopniowo coraz ważniejszą rolę w edukacji i informacji ekologicznej, zwłaszcza jeśli chodzi o grupę odbiorców jaką jest młodzież, odgrywa Internet oraz prezentacje multimedialne. Spośród inicjatyw tego typu wymienić należy przede wszystkim internetowy serwis ekologiczny Zielona Brama – www.eko.org.pl, który, oprócz bieżących informacji, zapowiedzi imprez i przeglądu prasy oraz sieci serwis, oferuje kilka

tysięcy stron internetowych – w tym również prezentujących gotowe scenariusze zajęć edukacyjnych.

Z pewnością pierwsze miejsce pod względem ważności oddziaływania przyznać należy rodzinie. To właśnie rodzina – rodzice i bezpośredni krąg najbliższych osób kształtuje osobowość, a co za tym idzie – przyszłe oddziaływanie człowieka na środowisko. Równie ważne i głębokie są oddziaływania religijne. W tej sferze, jeśli chodzi o kształtowanie wrażliwości na otaczający świat natury, tradycyjnie przodują Franciszkanie i ich umiłowanie przyrody, wynikające z przekonań Świętego Franciszka, założyciela zakonu.

Jednak, aby skutecznie kształtować świadomość ekologiczną nie tylko dzieci i młodzieży, ale całego społeczeństwa, należy opracować program działań. Potrzeba takiego programu wynika również z Narodowej Strategii Edukacji Ekologicznej oraz jej programu wykonawczego, który powinien wyraźnie precyzować cele, metody realizacji oraz niezbędne narzędzia do ich wykonania. Program powinien również określić priorytety oraz klarowne reguły w zakresie wspierania finansowego edukacji, w tym prowadzonej przez organizacje pozarządowe. Niezbędnym jego elementem musi być wskazanie metod monitoringu efektywności edukacji ekologicznej oraz procedur ewaluacji programu. Najważniejsze jest jednak, aby program edukacji nie zawężał się jedynie do ochrony środowiska czy też edukacji szkolnej. Jeśli ma to być edukacja na miarę potrzeb XXI wieku, musi prowadzić ku zrównoważonemu rozwojowi, ku harmonii pomiędzy sferą przyrodniczą, społeczną i gospodarczą. Celem programu powinno być nie tylko kształtowanie świadomości ekologicznej, ale również zwiększenie dostępu do informacji oraz udziału obywateli w podejmowaniu decyzji. Jego twórcami mogą i powinni być przedstawiciele wszystkich sektorów zajmujących się na co dzień edukacją ekologiczną: nauczyciele, urzędnicy, dziennikarze, liderzy społeczności lokalnych i działacze pozarządowi. To wielka szansa dla każdej miejscowości, która może stać się modelowym przykładem wdrożenia Agendy 21. Zastanawiając się nad znaczeniem słowa wychowanie należy podjąć refleksje nad jego sensem, a więc isto-

tą. O sensie wychowania mówił Jan Paweł II podczas wizyty w UNESCO „(...) w wychowaniu chodzi głównie o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to żeby bardziej „był”, a nie tylko więcej „miał” – ażeby poprzez wszystko co „ma”, „posiada”, umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej „być” nie tylko z innymi, ale także i „dla innych” (1980).

Obowiązki, jakie spoczywają na rodzinie i wychowawcy w szkole zmierzają do tego, aby ukazywać młodym drogi świadomych wyborów, podejmowania odpowiedzialnego zadania autorealizacji, oraz aby nauczyli się budować trwałe więzi międzyosobowe oparte na zaufaniu i poszanowaniu wolności („L'Osservatore Romano”, Vol. 7\80).

*„Chodzi o to, byś był świadomy możliwości i potrzeb dziecka
oraz świadomy ilości i różnorodności metod, jakie możesz wykorzystać,
by te potrzeby zaspokajać”*

J. Gajda

Bibliografia

Literatura:

- Buchcic E., 2007, *Działania podejmowane przez szkoły w środowisku lokalnym*, w: Cichy D. (red.), „Edukacja środowiskowa w szkole i społeczności lokalnej”, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa.
- Buchcic E., 2006, *Środowiskowe oferty składane szkole przez samorządy lokalne*, w: Cichy D. (red.), „Edukacja środowiskowa dla społeczności lokalnej”, Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- Budniak A., 2009, *Edukacja społeczno-przyrodnicza dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym*, Impuls, Kraków.
- Cichy D., 2001, *Nauczyciel 2000 – plus. Modernizacja kształcenia nauczycieli przyrody, biologii i ochrony środowiska*, IBE, Warszawa.
- Cichy D., 1978, *Problemy ochrony i kształtowania środowiska w pracy szkoły*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.

- Domka L., 2001, *Dialog z przyrodą w edukacji dla ekorozwoju*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań.
- Frątczak J., 1979, *Model audiowizualnego przekazu w edukacji przyrodniczej*, Wydawnictwo Uczelniane WSP Bydgoszcz.
- Górka K., Poskrobko B., Radecki W., 2001, *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Janik E., 1988, *Przyroda przeżywana i obserwowana z dziećmi przedszkolnymi*, WSiP, Warszawa.
- Łobocki M., 2003, *Teoria wychowania w zarysie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Muszyński H., 1977, *Zarys teorii wychowania*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Parczewska T., 2009, *Edukacja ekologiczna w przedszkolu*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Parlak M., 2007, *Rola edukacji ekologicznej i regionalnej w przygotowaniu uczniów w młodszym wieku szkolnym do ochrony środowiska*, w: Cichy D. (red.), „Edukacja środowiskowa w szkole i społeczności lokalnej”, IBE, Warszawa.
- Paśko I., 2003, *Kształtowanie postaw proekologicznych uczniów klas I-III szkół podstawowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- Prudel W., 1980, *Dziecko a przyroda*, w: M. Arndt (red.), „Przyroda przeżywana i obserwowana z dziećmi przedszkolnymi”, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Strumińska-Doktór A., 2008, *Dylematy wychowania XXI wieku a rozwój zrównoważony*, *Studia Ecologiae et bioethicae*, t. 6.
- Strumińska-Doktór A., 2007, *Poziom wiedzy środowiskowej nauczycieli*, w: Cichy D. (red.), „Edukacja środowiskowa w szkole i społeczności lokalnej”, IBE, Warszawa.
- Więckowski R., 1993, *Pedagogika wczesnoszkolna*, WSiP, Warszawa.
- Zawadzka D., 2006, *I Ty możesz mieć super dziecko*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa.

Borzyszkowska L., 1995, *Rozwijanie postawy ekologicznej dzieci*, „Życie szkoły”, Vol. 4.

Więckowski R., 1997, *Edukacja ekologiczna*, „Życie szkoły”, Vol. 2.

Witryny internetowe:

(Web-01) <<http://pl.wikipedia.org/wiki/wychowanie>>, dostęp: 10.11.2013.

(Web-02) <<http://www.literka.pl/modules.php?>>>, dostęp: 28.10.2013.

(Web-03) <<http://www.literka.pl/efektywność-pracy-wychowawców>>, dostęp: 25.10.2013.

(Web-04) <<http://www.profesor.pl>>, dostęp: 20.11.2013.